

Масленников О.Ю., Кручковский Б.А. Проблемы и перспективы развития розничной торговли в Украине в условиях рыночных преобразований

Рассмотрена суть, содержание и место розничной торговли в системе торгового обслуживания населения, отражено современное состояние и проблемы организации системы розничной торговли в условиях рыночно сориентированной экономики. Установлено, что снижение социально-экономического напряжения в обществе в значительной мере зависит от четкой организации розничной торговли, совершенствования процессов торгового обслуживания населения, быстрого доведения товаров от производителей к потребителям с минимальными затратами, повышения культуры обслуживания покупателей во время продажи товаров.

Maslennikov O.Yu., Kruchkovsky B.A. Problems and prospects of development of retail business in Ukraine in the conditions of market transformations

The essence, contents and place of retail trade in system of trade service of the population are considered. Modern state and problems of organization of the retail trading system in the conditions of the market oriented economy are lighted up. It is set that the decline of socio-economic tension in society to a great extent depends on clear organization of retail business, perfection of processes of point-of-sale maintenance of population, rapid leading to of commodities from producers to the users with minimum expenses, increase of culture of maintenance of buyers during the sale of commodities.

УДК 336.71:338.124.4

Ст. викл. Л.О. Петик; ст. викл. С.В. Федорова –
Львівська державна фінансова академія

**КРИЗИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ:
ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ**

Сформовано авторське означення поняття "криза банківської системи" та визначено критерії класифікації криз банківської системи. Встановлено, що на сьогодні доцільно розглядати такі критерії класифікації криз банківської системи, як рівень розвитку економіки країни, характер виникнення, причини виникнення, ступінь системності, форма прояву, масштаби наслідків.

Ключові слова: криза банківської системи, сутність, критерії класифікації.

Активізація глобалізаційних та інтеграційних процесів наприкінці ХХ ст. зумовила підвищення ймовірності виникнення криз у різних секторах економіки, зокрема у банківському, не лише на національному, але й світовому рівні. Глобальний характер, надзвичайно високі витрати на ліквідацію їх руйнівних наслідків об'єктивно зумовлюють посилення інтересу науковців до теоретичних і практичних аспектів проблематики банківських криз.

На проблемах з'ясування сутності кризи та особливостей її прояву, визначенні підходів до її діагностики у процесі розроблення методів та інструментів антикризового менеджменту, обґрунтування вибору антикризової стратегії задля запобігання або подолання наслідків кризових явищ на рівні банків та банківської системи вже впродовж багатьох десятиліть зосереджена увага західних вчених. Результати таких досліджень знаходимо, зокрема, у працях Р. Cashin, R. Dutttagupta, E.J. Frydl, G.L. Kaminsky, G.G. Kaufman, L. Laeven, C.M. Reinhart, F. Valencia та ін. Означені проблеми досліджено й у

роботах учених з Білорусії, Польщі, Росії, України, зокрема Н. Амосової, Н. Бударіної, В. Вовк, І. Зарицької, В. Коваленко, І. Ковзанадзе, О. Кореневої, Д. Криворотова, О. Крухмаль, М. Каменських, Є. Назарової, К. Рудого, Т. Смовженко, А. Тавасієва, О. Тридіда, П. Труніна, І. Юдіної, М. Iwanicz-Drozdowska та ін.

Запорукою достовірного виявлення ознак прояву банківських криз, визначення їхньої суті та розроблення ефективних антикризових заходів є, на наш погляд, стрункість понятійно-категоріального апарату. Але, попри досить велику кількість досліджень, не сформовано єдиного підходу до визначення базових понять з проблематики банківських криз. Так, об'єктом досліджень науковців виступають "банківські кризи", "системна банківська криза", "криза банківської системи", "криза банківської сфери", "криза у банківській сфері", "криза банку" тощо.

Метою дослідження є формування авторського трактування поняття "криза банківської системи" та визначення критеріїв класифікації криз банківської системи. Означена мета зумовлює завдання дослідження існуючих у науковій літературі дефініцій та класифікацій банківських криз. Узагальнюючи результати досліджень банківських криз на Заході, можна констатувати, що їх автори найчастіше пов'язували банківські кризи або з неієздатністю банківських установ та неспроможністю їх відповідати за своїми зобов'язаннями, або зі знеціненням банківських активів.

Подібні підходи характерні й для дослідників з постсоціалістичних країн. "Загальноприйнятого визначення системної банківської кризи немає, але існує велика кількість її характеристик", – зазначає А. Тавасієв [1, с. 20]. Сам він характеризує системну банківську кризу як "стрімке та масштабне погіршення якості діяльності великої кількості банків", що проявляється у нездатності значної кількості кредитних організацій, а нерідко банківської системи загалом виконувати свої об'єктивно необхідні функції в економіці, здійснювати банківські операції та забезпечувати власний поступальний розвиток.

На погіршення якості банківських активів, а також відповідне погіршення фінансових результатів діяльності великої кількості банків, виникнення у них проблем з ліквідністю під впливом кризових чинників у контексті системної банківської кризи вказує І. Ковзанадзе [2, с. 46]. У своєму визначенні банківської кризи В. Коваленко [3, с. 9] наголошує на ненормально низькому рівні економічної діяльності банків протягом тривалого часу. Натомість К. Рудий [4] пов'язує банківську кризу "з неієздатністю банківської системи", що трактується як "нездатність банку виконувати умови контракту, укладеного з вкладниками, внаслідок невиконання зобов'язань позичальниками банку або внаслідок знецінення банківських активів".

Російські науковці П. Трунін і М. Каменських так само пов'язують банківські кризи із нездатністю банків виконувати свої зобов'язання та з активним державним втручанням, спрямованим на запобігання кризовим явищам. Однак для ідентифікації банківської кризи в Росії вони все ж спираються на результати досліджень Carpio та Klingebiel, які визначають банківську кризу

як проблемну ситуацію в банках, що призводить до істотного зменшення капіталу банківської системи [5].

Польська дослідниця М. Iwanicz-Drozdowska бачить у банківській кризі "ситуацію, за якої значній частині банківського сектора загрожує небезпека" внаслідок погіршення стану або великої кількості банків, або банків, яким належить велика частка ринку. Симптомом кризи, вважає вона, є зростання сум, які можуть бути не повернуті, а також збільшення втрат у банківському секторі [6, с. 2].

Розмірковуючи над проблемами антикризового управління банківською системою, А. Степаненко у [7, с. 78] зазначає, що банківські кризи найяскравіше проявляються в паніці клієнтів; відмові громадян від використання національної валюти; відтоці капіталів за кордон; втраті довіри населення до економічної політики уряду і державних інститутів. Водночас у своєму дослідженні науковець використовує дефініцію "криза банківської системи", характеризуючи її як ситуацію, за якої система перестає виконувати свої ключові функції, та виділяє два її види: локальну та системну. Аналіз характеристик цих двох видів криз дає змогу зробити висновок про те, що в основу їх виділення покладено дві ознаки: ступінь впливу на ситуацію в банківській системі та на економіку держави, а також ступінь охоплення кризою суб'єктів системи.

"Базовий варіант" класифікації системних банківських криз, як його позиціонує автор [8, с. 17] (зауважимо, без зазначення критерію класифікації), передбачає їх поділ на кризи ліквідності ("банки мають істотну потребу в ліквідності, яка внаслідок різних причин не може бути задоволена" фінансуванням із зовнішніх джерел), кризи платоспроможності ("відбувається зниження величини грошового потоку, генерованого активами, виникає потреба створення додаткових резервів на можливі втрати, зменшується та стає від'ємним нормативний капітал банків, що становлять або мають вплив на значну частину банківської системи") та змішані кризи (зумовлені тісним взаємозв'язком проблем з ліквідністю та платоспроможністю банків).

Виділяючи чотири основних "генотипи", різновиди банківських криз, Н. Амосова [9], по суті, одночасно використовує два критерії класифікації: причини виникнення банківських криз (перегрів кон'юнктури депозитно-кредитних та ощадних інститутів, фінансовий борг, криза юридичних норм) та рівень розвитку економіки країни ("суспільство споживання", "перехідні економічні системи"), – втім, не вказуючи їх.

"Залежно від масштабу та ступеня дестабілізуючого впливу на економіку" автори [10, с. 146] поділяють банківські кризи на "три типи: ті, які діють на макроекономічному рівні; розповсюджуються на мікроекономічний рівень; характеризуються повномасштабною бюджетно-фінансовою дестабілізацією, яка призводить до високої інфляції та демонетизації економіки".

Для типологізації банківських криз російська дослідниця Є. Назарова [11, с. 27-28] використовує чотири критерії. За формою прояву вона виокремлює відкриту (їй передуює банківська паніка з таким припиненням видачі депозитів вкладникам) та приховану (щодо неї дослідниця пояснень не робить) банківські кризи, а за об'єктом впливу – три види банківських криз: системну

(проявляється у нездатності виконувати умови контрактів та у погіршенні якості діяльності більшої частини банків), латентну ("значна частина банківських інститутів неспроможна, але продовжує функціонувати") та часткову, або локальну ("розповсюджується або на окремі сектори економіки, або на окремі регіони всередині країни"). За ступенем ураження економіки виділяються три види банківських криз: мікроекономічної спрямованості (характеризується нестабільністю окремих кредитно-фінансових інститутів та спричиняє зростання державних видатків на їх реструктуризацію), макроекономічної спрямованості (трансформується в економічну кризу і передбачає зниження ВВП, доходів, зайнятості та ділової активності), а також глобальну (передбачає значний макроекономічний спад, бюджетно-податкову та монетарну дестабілізацію, фактично є фінансовою кризою). Критерій класифікації "причина виникнення" є підставою для виокремлення двох видів банківських криз: спричиненої порушенням функціонування кредитного процесу ("може вразити як одну фінансово-кредитну установу, так певну групу та всю систему". Її наслідки "можуть розповсюджуватися на фінансовий сектор, економічний або залишитися у межах мікроекономіки") та спричиненої валютними або проблемами із зобов'язаннями ("зміна обмінного курсу та бажання вкладників отримати свої депозити; суб'єкти господарювання не бажають або не можуть повернути отримані суми").

Аналізуючи передумови та особливості прояву сучасної банківської кризи, І. Зарицька поняття банківська криза трактує як "глибоке розбалансування банківської системи", що супроводжується виходом фінансових параметрів економічних процесів за нормальні межі; причина такого стану – "неспроможність суб'єктів системи ефективно виконувати свої функції" [12, с. 21]. Водночас вона репрезентує найповнішу з існуючих у вітчизняній науковій літературі класифікацію банківських криз. Оскільки ця класифікація складена на основі узагальнення результатів досліджень, які використовували у своїх працях й інші згадані вище автори, знаходимо в них однакові або тождешні, по суті, ознаки: "форма прояву"; "об'єкт впливу" та "масштаб поширення"; "ступінь ураження економіки" та "жорсткість наслідків"; "рівень прояву"; "масштаб та ступінь дестабілізуючого впливу на економіку", хоча характеристики виділених за цими ознаками видів банківських криз дещо відрізняються. У класифікації, представленій І. Зарицькою, розглянуто також такі критерії класифікації, як "склад" та "географія поширення". Виділення останнього, на наш розсуд, має сенс, адже в умовах глобальної економіки банківські кризи можуть виникати не лише в окремих країнах або регіонах, а й набувати світового масштабу. Класифікаційна ознака склад видається не зовсім вдалою; вона доречна, радше, коли йдеться про фінансові кризи, оскільки саме в їх складі можуть мати місце банківські, валютні та боргові кризи.

Аналіз розглянутих трактувань та характеристик банківських криз дає підстави для таких висновків.

По-перше, про банківську кризу варто говорити як у контексті банківської системи, так і в контексті окремого банку. Оскільки поняття "системний" означає "те, що відноситься до системи, або є системою", а банки також, як і банківська система, є системою, доцільно використовувати поняття

"криза банківської системи", якщо йдеться про макроекономічний рівень національної економіки, та "криза банку" – про мікроекономічний. Визначаючи сутність кризи банківської системи, видається доцільним робити це з погляду ефективності реалізації нею її суспільного призначення. **Кризю банківської системи**, на наш погляд, варто вважати такий її стан, за якого вона не здатна забезпечити як надійності та стабільності функціонування окремих банків і банківської системи загалом, так і стабільності грошей та безперебійного обслуговування економіки.

По-друге, класифікацію криз банківської системи потрібно розуміти як систематизацію багатьох банківських криз на основі таких ознак (критеріїв), що дають змогу поєднати їх у більш загальні поняття. Виокремлюючи такі критерії, потрібно пам'ятати про низку важливих, на наш погляд, обставин:

- всі банківські кризи мають не лише різну природу, причини походження, форми прояву, але й кількісні параметри, а вичерпний перелік ознак банківських криз навряд чи можна сформулювати, оскільки він відображає разом зі спільними специфічними особливостями країн;
- банківські кризи у країнах з транзитивними економіками та у країнах, що розвиваються, можуть істотно відрізнятися від банківських криз в усталених економічних системах за сутністю, характером та причинами виникнення;
- історія сучасного ринкового господарювання – це історія економічних криз, що циклічно повторюються. Банківські кризи часто супроводжують загальноекономічні та фінансові кризи, поєднуються з кризами у тих чи інших секторах економіки та кризою соціально-політичною, загострюючи їх. Водночас вони можуть мати відносно самостійний характер. Криза банківської системи тієї чи іншої країни може бути елементом у ланцюгу криз на регіональному і навіть світовому рівні;
- кризи у банківській системі можуть бути спричинені як внутрішніми (наприклад, неефективна міжбанківська взаємодія; надмірний обсяг спекулятивних банківських операцій тощо), так і причинами, які фактично не мають нічого спільного з цією системою (зокрема, проблеми з платіжним балансом, дефолт за державним боргом тощо);
- навіть банкрутство декількох комерційних банків не може бути ознакою системності кризи. Криза банківської системи, на наш погляд, набуває вигляду системної, коли центральний банк країни не виконує (або робить це неефективно) своїх функцій та завдань, допускаючи своїми діями або бездіяльністю виникнення такої ситуації, за якої принципи формування та функціонування стабільної банківської системи або перестають виконуватися, або якість їх виконання істотно погіршується;
- криза банківської системи не виникає раптово – спочатку негативні тенденції виникають на рівні окремих банків, поступово охоплюючи дедалі більшу їх кількість. Певний час вона має прихований характер, але свідчення її існування – зниження капіталу, збиткова діяльність та висока питома вага ризикових активів банків тощо. За відкритої форми велика кількість банків або системотвірні банки перестають виконувати свої зобов'язання перед клієнтами, банківська система не забезпечує виконання платежів та розрахунків, спостерігається істотне зниження обсягів кредитування, відбуваються банкрутства банківських установ або призупинення ними діяльності;
- головна відмінність кризової ситуації від короткотермінової проблемності або негативних тенденцій у банківській системі визначається, на наш погляд, масштабістю як проблем, так і впливу на соціально-економічну ситуацію в країні, а отже, обсягом державних витрат на подолання кризи.

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне розглядати такі **критерії класифікації криз банківської системи**: рівень розвитку економіки країни, характер виникнення, причини виникнення, ступінь системності, форма прояву, масштаби наслідків.

Подальші наукові зусилля автори планують спрямувати на виокремлення видів криз національної банківської системи згідно із визначеними критеріями та формування характеристик відповідних видів криз.

Література

1. Тавасиев А.М. Антикризисное управление кредитными организациями / А. М. Тавасиев. – М. : Изд-во "Юнити-Дана", 2006. – 480 с.
2. Ковзанадзе И.К. Роль денежно-кредитной политики в преодолении последствий банковских кризисов / И.К. Ковзанадзе // Деньги и кредит. – 2003. – № 2. – С. 45-47.
3. Коваленко В.В. Инструменты державного антикризисного управління в банківському секторі / В.В. Коваленко // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2(21). – С. 8-13.
4. Рудый К.В. Финансовые кризисы: теория, история, политика / К.В. Рудый. – М. : Изд-во "Новое знание", 2003. – 398 с.
5. Мониторинг финансовой стабильности в развивающихся экономиках (на примере России) / П.В. Трунин, М.В. Каменских. – М. : Изд-во ИЭПП, 2007. – 106 с. [Электронный ресурс]. – Доступный з http://www.iet.ru/files/text/working_papers/111.pdf.
6. Iwanicz-Drozdowska M. Kryzysy bankowe – zagadnienia ogólne / Malgorzata Iwanicz-Drozdowska. [Электронный ресурс]. – Доступный з http://www.nbportal.pl/library/pub_auto_B_0100/KAT_B4873.PDF.
7. Степаненко А. Деякі аспекти антикризисного управління банківською системою / А. Степаненко // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 3. – С. 77-84.
8. Криворотов Д. Концептуальные вопросы организации антикризисного планирования в центральном банке / Денис Криворотов // Банковский вестник. – 2009. – № 2. – С. 14-20.
9. Амосова Н.А. Глобализация и системные банковские кризисы / Н.А. Амосова. [Электронный ресурс]. – Доступный з <http://www.bankir.ru/publication/market/1378366>.
10. Коваленко В.В. Банківська криза та інструменти антикризисного управління / В.В. Коваленко, О.Г. Коренева, О.В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2 (92). – С. 144-150.
11. Назарова Е.В. Антикризисное управление кредитными организациями. – М. : Изд. центр ЕАОИ. – 2007. – 237 с.
12. Зарицька І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи / Ірина Зарицька // Вісник НБУ. – 2009. – № 6(160). – С. 20-29.

Петик Л.О., Федорова С.В. Кризисы банковской системы: характеристики и критерии классификации

Сформировано авторское определение понятия "кризис банковской системы" и определены критерии классификации кризисов банковской системы. Установлено, что на сегодня целесообразнее рассматривать такие критерии классификации кризисов банковской системы, как уровень развития экономики страны, характер возникновения, причины возникновения, степень системности, форма проявления, масштабы последствий.

Ключевые слова: кризис банковской системы, сущность, критерии классификации.

Petyk L.O., Fedorova S.V. Crises of the banking system: descriptions and criteria of classification

Author interpretation of concept "crisis of the banking system" and certain criteria of classification of crises of the banking system are determined. It is set that for today it is more expedient to examine such criteria of classification of crises of the banking system, as a level of development of economy of country, character of origin, reason of origin, degree of the system, form of display, scales of consequences.

Keywords: crisis of the banking system, essence, criteria of classification.